

SMJERNICA O NAČINIMA PRUŽANJA PODRŠKE I OBEZBJEĐIVANJA ZAŠTITE ŽENAMA I DJECI S INVALIDITETOM I NJIHOVIM SESTRAMA I BRAĆI S ISKUSTVOM NASILJA

„Nasilje je namjerno korišćenje fizičke sile ili moći, prijeteće ili stvarne, protiv samog sebe, druge osobe, ili protiv grupe ili zajednice, koje rezultira u ili ima visoku vjerovatnoću povreda, smrti, psihološkog povrjeđivanja, lošeg razvitka, ili siromaštva.“¹

Nasilje u porodici u smislu **Zakona o zaštiti od nasilja u porodici**, definiše se kao „činjenje ili nečinjenje člana porodice kojim se ugrožava fizički, psihički, seksualni ili ekonomski integritet, mentalno zdravlje i spokojstvo drugog člana porodice, bez obzira na mjesto gdje je učinjeno“.²

Težim oblikom nasilja u porodici smatra se **prikrivanje člana porodice koji/a je osoba s invaliditetom**.³

VRSTE NASILJA

Nasilje nad ženama i djecom s invaliditetom se najčešće pojavljuje u obliku fizičkog, psihičkog, seksualnog, ekonomskog, verbalnog nasilja, zanemarivanja i zapostavljanja.

➤ Psihičko nasilje

„Obuhvata prijetnje, zabrane, uvrede, ograničavanje aktivnosti ili kretanja, ucjenjivanje, zastrašivanje, omalovažavanje, ponižavanje, ismijavanje u javnosti i slično. Svi oblici psihičkog nasilja imaju jedan cilj, a to je zadobijanje moći i kontrole nad žrtvom. Žena nad kojom se vrši nasilje često ne shvata da je u odnosu sa psihičkim zlostavljačem sve dok se ne pojača intenzitet ili se uz psihičko zlostavljanje ne pojavi i drugi oblik zlostavljanja, najčešće fizičko.“⁴ Kada su u pitanju djeca, psihičko nasilje predstavlja odnos ili ponašanje kojim se zapostavlja, ugrožava, potcjenjuje, vrijeđa ili verbalno napada ličnost maloljetnika i ispoljavaju negativna osjećanja prema njima. Oblici emocionalnog lišavanja su: uskraćivanje roditeljske ljubavi i emocionalne podrške, odbacivanje u obliku ravnodušnosti i odsustva pažnje, odbacivanje putem vike, pripisivanje krivice djetetu za probleme, prenošenje negativnih poruka kojima se vrijeđa dostojanstvo djeteta i sl.

➤ Fizičko nasilje

„Obuhvata bilo koju fizičku aktivnost kojom se ženi narušava njen tjelesni integritet. Vršiti se na različite načine i različitim sredstvima: guranjem, šamaranjem, čupanjem kose, udaranjem rukama, nogama i/li predmetima, opekotinama, šutiranjem, zagušivanjem i davljenjem i sličnim metodama. Fizičke povrede najjasniji su znak žrtvi i okolini da se u porodici događa zlostavljanje.“⁵ Fizičko nasilje nad djecom je odnos ili ponašanje kojim se, uz primjenu fizičke sile i uz ili bez upotrebe drugih sredstava, nanose

¹ Definicija Svjetske zdravstvene organizacije: <http://blog.vecernji.hr/zenska-soba/definicija-itipologija-nasilja-1234>

² Zakon o zaštiti od nasilja u porodici („Sl. list CG“, br. 46/2010 i 40/2011), član 2.

³ Ibid, član 8, stav 3.

⁴ Mujezinović J. i saradnici: Nasilje u porodici – osnovne informacije, Fondacija lokalne demokratije, Sarajevo, 2020, str. 11.

⁵ Ibid, str. 11.

povrede, ozljede ili rane djeci. Ovo je najčešći i najvidljiviji oblik nasilja nad djecom. Ispoljava se u raznim formama, a najčešće su: udaranje, šamaranje, nanošenje opekotina, bacanje na pod ili niz stepenice, vezivanje uz radiator ili ormar, uskraćivanje hrane, zatvaranje u tavanskim ili podrumskim prostorijama, davanje otrovnih supstanci, alkohola ili neodgovarajućih lijekova, ujedanje, pokušaji utapanja ili gušenja djeteta i sl. Fizičko zlostavljanje najčešće je praćeno emocionalnim zlostavljanjem, zanemarivanjem, pa i seksualnim zlostavljanjem.⁶

➤ **Seksualno zlostavljanje**

„Predstavlja bilo koji seksualni čin, pokušaj ostvarivanja seksualnog čina, neželjeni seksualni komentar ili prijedlog koji je usmjeren protiv žene i njene seksualnosti, prisiljavanje na seksualne aktivnosti (pa i kada su osobe u braku) i sl. Obuhvata fizičko i psihičko seksualno nasilje, a odnosi se na seksualno uznemiravanje (neželjene seksualne primjedbe, prisilne fizičke dodire, seksističke i uvredljive primjedbe i šale), seksualnu zloupotrebu, incest, nedobrovoljne seksualne radnje, silovanje.“⁷ Seksualno nasilje može biti bilo koji vid eksploatacije djeteta u cilju seksualnog zadovoljenja i uživanja odrasle osobe. Obično se definiše u užem i širem smislu, tako da se pod seksualnim nasiljem, u užem smislu, smatra svaki vid zadovoljavanja seksualnih potreba i nagona primjenom fizičke, psihičke ili neke druge sile ili nadmoći. U širem smislu, podrazumijeva svaki vid verbalnog, gestovnog ili fizičkog kontakta sa seksualnim sadržajem najmanje dvije osobe bilo kog pola, na skali od seksualnih poruka, lascivnih riječi i priča i ponuda, do naglašenog pokazivanja seksualnih simbola, dodirivanja, pokušaja ili ostvarenog seksualnog odnosa i silovanja, ukoliko je rezultat nevoljnog i neprihvaćenog stava bilo kog učesnika u ovim odnosima, kada su u pitanju odrasle osobe, i nezavisno od postojanja ili nepostojanja volje, htjenja i saznanja kada je objekat ovakvih odnosa maloljetna osoba.⁸

➤ **Ekonomsko zlostavljanje**

„Predstavlja uskraćivanje finansijskih sredstava, manipulisanje i stavljanje žene ili djece u zavisničku poziciju u odnosu na obezbjeđivanje, ponekad i elementarnih životnih potreba. Rodno zasnovano nasilje je oblik nasilja kojem su izložene uglavnom žene i djevojčice (one s invaliditetom ili bez invaliditeta), a koje proističe iz rodne neravnopravnosti i nejednakog položaja i tretmana žena u odnosu na muškarce. Ekonomska zavisnost žene od muškarca može imati dvojaku ulogu. S jedne strane, posljedica je zlostavljanja i kontrole žene, dok s druge strane može biti uzrok nemogućnosti ženinog odlaska i prekida nasilne veze, bez obzira koje je vrste zlostavljanja žena bila žrtva.“⁹

➤ **Verbalno nasilje**

„Najčešće se javlja u obliku vrijeđanja, omalovažavanja žene, stavljanja u položaj da se osjeti gore i manje vrijednom nego što jeste. Verbalno nasilje prate neke druge taktike: da se žrtva nasilja izoluje, da joj se ograniči kretanje na određenom prostoru, da joj se prekinu kontakti s porodicom, prijateljima i svom spoljnom podrškom koju bi mogla da dobije.“

➤ **Zanemarivanje i zapostavljanje**

„Obuhvata vid pasivnog nasilja koji se izjednačava sa zlostavljanjem. Zanemarivanje je česta pojava i prema drugim članovima porodice, ne samo prema ženama s invaliditetom

⁶ Izvor: <http://sospodgorica.me/index.php/nasilje-nad-djecom/> (pristupano 20.11.2020).

⁷ Mujezinović J. i saradnici: Nasilje u porodici – osnovne informacije, Fondacija lokalne demokratije, Sarajevo, 2020, str. 12.

⁸ Izvor: <http://sospodgorica.me/index.php/nasilje-nad-djecom/> (pristupano 20.11.2020).

⁹ Mujezinović J. i saradnici: Nasilje u porodici – osnovne informacije, Fondacija lokalne demokratije, Sarajevo, 2020, str. 12.

i djeci s invaliditetom. To mogu biti članovi porodice koji se nalaze u poziciji nemoći i zavisnosti (stariji, bolesni, bilo koji član s invaliditetom u porodici). Zlostavljanje i zloupotreba predstavlja sve ono što pojedinci, institucije ili procesi čine ili ne čine, a što direktno ili indirektno šteti žrtvama ovog vida nasilja. Odbijanje razgovora ili ignorisanje je najzastupljenije iskustvo unutar kategorije zanemarivanja. Zapostavljanje potreba osoba s invaliditetom, bilo da je riječ o ličnim potrebama, kućnim potrebama ili socijalnim potrebama, te uslovljavanje određenim aranžmanima predstavlja vrstu zanemarivanja i zapostavljanja.¹⁰

Kada su u pitanju djeca s invaliditetom zanemarivanje predstavlja oblik zlostavljanja nad djecom kojim se kontinuirano grubo zanemaruju osnovne potrebe djece (fiziološke, razvojne, zdravstvene, obrazovne, kulturne i zbrinjavanje). Svi pomenuti oblici zanemarivanja mogu prouzrokovati brojne poremećaje u razvoju djeteta kao što su: prošenje, krađa, zavisnost od alkohola ili narkotika, delikvencija, padanje u san tokom školskih časova, formiranje mišljenja da o njima niko ne brine, nemogućnost da se dijete usmjeri na izvršavanje svojih obaveza, nisko samopoštovanje i samokontrola i sl.¹¹

PREPOZNAVANJE NASILJA I POSTUPANJE U SITUACIJAMA NASILJA

Kako prepoznati nasilje u odnosima:

- **Partner je ljubomoran i posesivan**, ne dopušta da imaš prijateljice, stalno te provjerava, ne prihvata činjenicu da želiš s njim prekinuti vezu ili brak, uskraćuje ti korišćenje pomagala i drugih vidova asistivne tehnologije, premješta stvari po stanu/kući;
- **Uskraćuje ti korišćenje asistencije ili odbija da ti pruži asistenciju** koju je ranije pružao;
- **Uskraćuje ti pristup lijekovima, hrani i vodi;**
- **Grub je prilikom pružanja podrške;**
- **Pokušava te kontrolisati**, želi donositi sve odluke, ne uvažava tvoje mišljenje;
- **Brineš se zbog toga kako će reagovati** ili napraviti na ono što kažeš/uradiš, prijeti ti;
- **Okrivljuje te za loše ponašanje**, govori da si ga ti isprovocirala, natjerala ga da se tako ponaša;
- **Prisiljava te na seksualne odnose** i nasilan je tokom odnosa;
- **Prisiljava te da konzumiraš lijekove;**
- **Svađa se, brzo izgubi kontrolu** nad svojim emocijama i ponašanjem.

Ovakvo ponašanje ne mora nužno ukazivati na zlostavljačko ponašanje, no važno je obratiti pažnju ako osoba ima sljedeće karakteristike:

- Brzo ulazi i izlazi iz veze;
- Može biti vrlo šarmantan i činiti se savršenim;
- Insistira da se ne baviš nikakvim dodatnim aktivnostima i ne provodiš vrijeme s drugim ljudima osim s njim;
- **Prikriva te i ne želi biti viđen s tobom zbog tvog invaliditeta;**
- **Kritikuje tvoj izgled i omalovažava te ili ismijava zbog invaliditeta;**
- Ljubomoran je i posesivan;

¹⁰ Krotić J. i saradnici: Preživeti nasilje – posledice po psihičko i fizičko zdravlje žrtava porodičnog nasilja i trgovine ljudima, Akcija protiv trgovine ljudima, Beograd, 2016, str. 15. i 16.

¹¹ Izvor: <http://sospodgorica.me/index.php/nasilje-nad-djecom/> (pristupano 20.11.2020).

- Njegovo ponašanje i riječi nijesu u skladu jedno s drugim.¹²

Neki od načina na koje nasilnik manipuliše žrtvom mogu biti i:

- **Prijeti samoubistvom** ako ga žrtva ostavi;
- **Prijeti da će ubiti žrtvu**, djecu ili osobu koja joj je savetovala da ga napusti;
- **Prijeti da će oduzeti** žrtvi pravo na starateljstvo nad djecom zbog toga što je OSI;
- **Uznemirava žrtvine prijatelje/ice** i članove porodice;
- **Pali/lomi predmete po kući** koji su žrtvi od sentimentalne vrijednosti, uništava asistivna pomagala;
- **Plače i govori da ne može živjeti bez žrtve;**
- **Obećava da će potražiti pomoć,**
- **Naglo postaje pobožan;**
- **Obećava da će prestati zlostavljati** i/li prestati koristiti alkohol i narkotike.

Prepoznavanje nasilja je prvi korak ka dobijanju pomoći!

Načini na koje se može pomoći osobi koja trpi nasilje:

- **Pružanjem podrške**, slušanjem i neosuđivanjem, pokazivanjem da nije sama;
- **Davanjem vremena da sama donosi odluke;**
- **Usmjeravanjem žrtve na dobre stvari** u vezi s njom i/li njenom djecom, bez sugerisanja da ostane s nasilnikom zbog djece ili zbog svoje loše materijalne situacije (država je dužna zaštititi žrtvu i omogućiti joj dostojanstven život);
- **Poštovanjem privatnosti žrtve;**
- **Pružanjem stručne pomoći** od strane organizacija civilnog društva ili institucija koje joj mogu pomoći;
- **Stvaranjem osjećaja sigurnosti;**
- **Ohrabrivanjem** za odlazak od kuće, ukoliko se smatra da je žrtva u opasnosti...

Osobi koja trpi nasilje treba dati **jasnu poruku** da za nasilje ne postoji opravdanje i da ono nikad nije u redu, da su njena sigurnost i sigurnost njene djece najvažniji, da ona nije kriva za nasilje već nasilnik, da ona ne može promijeniti ponašanje nasilnika, da izvinjenja i obećanja neće zaustaviti nasilje, da nije sama, kao i da nasilje nije gubitak kontrole, već metoda kojom nasilnici kontrolišu druge i da nasilje utiče na djecu. Takođe, žrtvi nasilja je potrebno predočiti da je nasilje kažnjivo zakonom.¹³

¹² Izvor: <https://www.kurir.rs/zabava/zena/2560727/kako-prepoznati-da-li-ste-sa-nasilnikom-u-vezi-obratite-paznju-na-ove-znakove> (pristupano 11.11.2020.)

¹³ Ibid.

ORGANI I USTANOVE KOJE OBEZBJEĐUJU ZAŠTITU OD NASILJA

Zaštitu žrtve nasilja u porodici dužni su da obezbijede: policija, organ za prekršaje, Državno tužilaštvo, centar za socijalni rad ili druga ustanova socijalne i dječje zaštite, zdravstvena ustanova, kao i drugi organ i ustanova koji se bave zaštitom. Zaštitu žrtvi nasilja u porodici mogu pružiti i nevladina organizacija, drugo pravno i fizičko lice. Institucije su dužne da se međusobno obavještavaju i jedne drugima pružaju pomoć, a sve u cilju sprečavanja i otkrivanja nasilja, otklanjanja uzroka i pružanja pomoći žrtvi u uspostavljanju uslova za bezbjedan život.

DUŽNOST PRIJAVLJIVANJA NASILJA

Nasilje je dužan prijaviti svako ko zna da se ono dešava.

Državni organ, drugi organ, zdravstvena, obrazovna i druga ustanova dužni su prijaviti policiji učinjeno nasilje za koje saznaju u vršenju poslova iz svoje nadležnosti, odnosno djelatnosti. Prijavu o učinjenom nasilju dužno je da policiji podnese odgovorno lice u organu ili ustanovi, kao i zdravstveni i socijalni radnik, nastavnik, vaspitač i drugo lice koje sazna za učinjeno nasilje u vršenju svojih poslova. Organ za prekršaje i policija dužni su da obavijeste centar za socijalni rad o prijavljenom nasilju.¹⁴

HITNA INTERVENCIJA

Nakon saznanja za nasilje, policija je dužna bez odlaganja preduzeti radnje i mjere u cilju zaštite žrtve, u skladu sa zakonom i zakonima kojima se uređuje rad i ovlašćenja policije, prekršajni postupak, krivični postupak i zaštita svjedoka. Centar za socijalni rad, odnosno druga ustanova socijalne i dječje zaštite, zdravstvena ustanova, kao i drugi organ i ustanova koji se bave zaštitom dužni su da, bez odlaganja, pruže zaštitu i pomoć žrtvi u skladu sa svojim nadležnostima. Organi i ustanove dužni su da vode brigu o svim potrebama žrtve i omoguće joj pristup svim oblicima pomoći i zaštite.¹⁵

PLAN POMOĆI ŽRTVI

¹⁴ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici ("Sl. list CG", br. 46/2010 i 40/2011), član 9.

¹⁵ Ibid, član 10.

Centar za socijalni rad dužan je formirati stručni tim od predstavnika te ustanove, organa i službi lokalne uprave, policije, nevladinih organizacija i stručnjaka koji se bave pitanjima porodice, radi utvrđivanja plana pomoći žrtvi i koordinacije aktivnosti u procesu pomoći žrtvi, u skladu sa njenim potrebama i izborom. Plan pomoći žrtvi sadrži mjere koje je potrebno preduzeti a kojim se uređuje socijalna i dječja zaštita. Ako je žrtva dijete, plan pomoći žrtvi sadrži i mjere za zaštitu djeteta u skladu sa zakonom kojim se uređuju porodični odnosi.¹⁶

SOCIJALNA ZAŠTITA

Socijalna zaštita žrtve obuhvata materijalnu i nematerijalnu pomoć, smještaj i usluge socijalnog rada, u skladu sa zakonom kojim se uređuje socijalna i dječja zaštita. Centri za socijalni rad obavezni su da ustanove preciznu evidenciju djece i osoba s invaliditetom na svojoj teritoriji. Radi zaštite od nasilja centri su obavezni da formiraju posebne timove koji će, najmanje jednom mjesečno, obilaziti porodice u kojima su smještena ili žive djeca i OSI, kontrolisati postupanje prema tim licima i na osnovu utvrđenog stanja o tome sačiniti pisani izvještaj. Centri za socijalni rad su obavezni da, najmanje jednom u šest mjeseci, ministarstvu nadležnom za poslove socijalnog staranja podnesu pisani izvještaj o stepenu ostvarivanja socijalne zaštite djece i OSI.¹⁷

PRAVNA POMOĆ

Žrtva nasilja ima pravo na besplatnu pravnu pomoć, u skladu sa posebnim zakonom.¹⁸

Žrtva nasilja u porodici ima pravo na psihosocijalnu i pravnu pomoć i socijalnu i medicinsku zaštitu!

OBEZBJEĐENJE ŽRTVE

Policijski službenik je dužan da prati žrtvu u stan ili drugi prostor za stanovanje prilikom uzimanja ličnih stvari koje su joj neophodne u svakodnevnom životu, osim ako se žrtva tome izričito protivi. Navedena radnja može se izvršiti i radi obezbjeđenja privremenog smještaja i zbrinjavanja žrtve.¹⁹

POVJERLJIVOST POSTUPANJA

Organi, ustanove, organizacije i druga pravna i fizička lica dužni su da čuvaju povjerljivost informacija i obezbijede zaštitu podataka o ličnosti, u skladu sa zakonom. O žrtvi ili članu porodice koji je učinio nasilje ne smije se javno objaviti informacija na osnovu koje se može prepoznati žrtva ili član porodice žrtve, osim ako je punoljetna žrtva sa tim izričito saglasna.²⁰

¹⁶ Ibid, član 11.

¹⁷ Ibid, član 12.

¹⁸ Ibid, član 13.

¹⁹ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici ("Sl. list CG", br. 46/2010 i 40/2011), član 14.

²⁰ Ibid, član 15.

POVJERLJIVO LICE

Žrtva može izabrati lice koje će prisustvovati svim postupcima i radnjama u vezi sa zaštitom. Povjerljivo lice može biti član porodice, lice iz organa, ustanove, nevladine organizacije i drugo pravno lice ili drugo lice u koje žrtva ima povjerenje. Povjerljivo lice ne može biti učinilac nasilja. Žrtva može izabrati povjerljivo lice prije ili u toku postupka i preduzimanja radnji u vezi sa zaštitom. Nadležni organi su obavezni da omoguće prisustvo povjerljivog lica u svim postupcima i radnjama u koje je uključena žrtva, a koji su u vezi s odnosima u porodici.²¹

MULTIDISCIPLINARNI TIM I PRINCIP SARADNJE

Radi organizovanja, praćenja i unaprjeđenja koordinirane i efikasne zaštite organ ili ustanova može obrazovati tim od stručnjaka iz oblasti socijalne i dječje zaštite, zdravstvene zaštite, pravosuđa, policijske zaštite, zaštite ljudskih prava i sloboda, kao i predstavnika nevladinih organizacija koje se bave zaštitom.²²

STRATEGIJA ZAŠTITE

Zaštita se ostvaruje u skladu sa Strategijom zaštite od nasilja u porodici, koja sadrži: 1) ocjenu stanja i identifikovanje ključnih problema u socijalnoj i drugoj zaštiti; 2) ciljeve i mjere za unaprjeđenje socijalne i druge zaštite, a naročito u vezi s: podizanjem nivoa svijesti građana o problemu nasilja i formiranjem stavova o neprihvatljivosti nasilja; razvojem programa za prevenciju nasilja; podrškom porodici u prevenciji nasilja; daljim razvojem normativnog okvira u oblasti zaštite; jačanjem saradnje organa, ustanova, organizacija i drugih pravnih i fizičkih lica koja se bave zaštitom; sticanjem novih znanja i vještina svih koji se bave zaštitom; unaprjeđenjem sistema za prikupljanje i analizu podataka i izvještavanja o slučajevima nasilja. Aktivnosti za sprovođenje ciljeva i mjera utvrđuju se akcionim planom za sprovođenje Strategije.²³

Više o navedenoj temi možete pročitati i u [*Brošuri o nasilju nad ženama i djecom s invaliditetom i mehanizmina prepoznavanja i zaštite od nasilja.*](#)

KONTAKTI BITNIH INSTITUCIJA / ORGANIZACIJA

Brojne institucije i organizacije imaju nadležnosti definisane zakonom, ili dobrovoljno (kao što je slučaj s nevladinim organizacijama), a na osnovu svojih statuta i programskih opredjeljenja pružaju podršku i zaštitu žrtvama i svjedocima nasilja. Tako svoje nadležnosti imaju zdravstvene ustanove, ustanove socijalne i dječje zaštite, policija, sudovi, a posebno sudovi za prekršaje, tužilaštvo i drugi organi, pojedinci i organizacije.

Organi i ustanove dužni su da u skladu sa zakonom daju prioritet rješavanju slučajeva nasilja i obezbijede međusobno obavještavanje i pomoć radi sprečavanja i otkrivanja nasilja, otklanjanja uzroka i pružanja pomoći žrtvi u uspostavljanju uslova za bezbjedan život.²⁴

²¹ Ibid, član 16.

²² Ibid, član 17.

²³ Ibid, član 18.

²⁴ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici ("Sl. list CG", br. 46/2010 i 40/2011), član 5.

Policija – policijske uprave i policijske stanice	020/241-964
Centri i odjeljenja bezbjednosti	122
Pravosuđe – tužilaštva, sudovi	Na linku u nastavku možete naći kontakte svih osnovnih sudova, sudova za prekršaje... https://sudovi.me/sdvi
Službe socijalne zaštite	Centri za socijalni rad i Zavod za socijalnu i dječju zaštitu. Na linku u nastavku možete naći kontakte svih centara za socijalni rad u Crnoj Gori: https://www.csrcg.me/
Institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda	020/225 395 http://www.ombudsman.co.me/
Zdravstvene ustanove	Domovi zdravlja, centri za mentalno zdravlje, specijalističke zdravstvene ustanove, bolnice https://www.dzpg.me/ Tel: 020/481-900 Call centar: 19816 domzdravljapgd@t-com.me
Obrazovne ustanove	Predškolske ustanove, osnovne i srednje škole http://www.skolskamreza.edu.me

SPECIJALIZOVANE USLUGE PODRŠKE ZA ŽRTVE

SOS telefon, pravna i psihološka (individualna i grupna) savjetovašta, nevladine organizacije koje rade na prevenciji i sprečavanju nasilja prema ženama i zaštiti ženskih ljudskih prava, uključujući i organizacije koje okupljaju i/ili pružaju pomoć posebno ranjivim grupama žena (žene s invaliditetom, pripadnice manjina, žene u ruralnim zajednicama).

Službe pravne pomoći – centri za besplatnu pravnu pomoć, nevladine organizacije koje pružaju besplatnu pravnu pomoć i pravno savjetovanje žrtvama.

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore (UMHCG)	020/265-650 http://umhcg.com/
Centar za ženska prava	020/664-193 https://www.womensrightscenter.org/
Nacionalna SOS linija za žene i djecu žrtve nasilja	080/111-111
SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja Podgorica	020/232-254
SOS telefon Ulcinj	067/501-950

SOS telefon Bijelo Polje	067/980-072
SOS telefon Plav	068/450-452
SOS telefon Berane	068/659-960
SOS telefon Rožaje	068/851-095
NVO Ksena Herceg Novi	069/330-730
NVO Ženska akcija Nikšić	040/241-288 067/646-338
NVO Anima	032/339-145
NVO Ikre Rožaje	068/851-095
NVO Crnogorski ženski lobi	069/647-095
NVO Bona fide Pljevlja	067/216-621
NVO Dom nade	020/646-090; 069/077-023

SKLONIŠTA ZA ŽENE/ŽRTVE NASILJA

SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja Nikšić	068/024 - 086
Sigurna ženska kuća Podgorica	020/232-352 SOS telefon: 069/013-321 shelter@t-com.me
Centar za podršku djeci i porodici Bijelo Polje	050/433-651
NVO Bona fide Pljevlja	067/216-621